

Семененко А. О.

Іваненко С. М.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

**ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗМИТОСТІ МЕЖ МІЖ СНОМ І
ДІЙСНІСТЮ У НОВЕЛАХ ПСИХОЛОГІЧНОГО ІМПРЕСІОНІЗМУ
АРТУРА ШНІЦЛЕРА І МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
(НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛ «ТРАУМНОВЕЛЛЕ» ("TRAUMNOVELLE")
ТА «СОН»)**

Психологічний імпресіонізм виник на зламі XIX–XX століть як складник модерністської естетики і постав з розвитком класичного імпресіонізму, зосереджуючись на внутрішньому світі людини. Ця літературна течія модернізму передбачає вивчення психології особистості, емоцій, переживань і коливань свідомості, відображаючи їх у центрі художнього дослідження. Одним із її основних аспектів є осмислення станів напівсвідомості, де межа між сном і реальністю стає нестійкою, розмитою, перетворюючи внутрішній досвід на головний об'єкт художнього бачення.

Зокрема, П. М. Ямчук підкреслює, що психологічний імпресіонізм завдячує своє виникнення кризі раціоналізму й об'єктивності в мистецтві, відмовляючись від чіткого сюжету на користь емоцій, лірики й асоціацій (Ямчук, 2014: 140-150). Дослідниця Т. А. Касьяненко, аналізуючи прозу І. Зубенка, виділяє уривчастість, потік думок, внутрішні монологи, ліризм і символізм як характерні риси вищезгаданої літературної течії (Касьяненко, 2013: 28-37), тоді як Н. І. Головка, вивчаючи творчість М. Коцюбинського, зазначає поєднання європейського модернізму з українськими традиціями й глибокий психологізм текстів, що проявляється через передачу настроїв героїв за допомогою пейзажів,

деталей, кольорів і звуків (Головко, 2016: 38-42). Дослідник Л. М. Кондратюк розглядає психологічний імпресіонізм як синтез літературних, музичних і живописних прийомів для створення ефекту синестезії для відображення внутрішнього світу персонажа (Кондратюк, 2010: 257-264). Таким чином психологічний імпресіонізм як літературна течія уособлює специфічний спосіб сприйняття світу, який переносить увагу з зовнішніх подій на внутрішні стани людини, її емоції, інтуїтивні реакції та переживання, акцентуючи на тому, як сон і дійсність, свідоме і підсвідоме взаємопроникають і можуть видозмінювати життя людей.

У модерністській літературі письменникам було важливо передати внутрішній світ персонажів, оскільки відображення психології героїв надає читачеві можливість глибше зануритися в їхні почуття, думки й переживання.

Михайло Коцюбинський як один із представників українського психологічного імпресіонізму вирізняв високу якість творів Артура Шніцлера. Припускаємо, що йому була відома новела Шніцлера «Траумновелле», написана і опублікована частинами у 2025 р., а Михайло Коцюбинський написав свою новелу «Сон» у 1930 р. Схожість зазначаємо в тому, що центральне місце в сюжетах обох новел займають стосунки молодих подружж, які шукають місце своїм вразливим почуттям і неоднозначним відносинам у реальному світі через підсвідоме, мрії, які частково здійснюються у снах. Обидва автори змальовують ситуації, коли події снів протагоністів проєктуються на їх життя в соціумі і з-за цього виникають ревності. У Коцюбинського дружина відчуває ревності до чоловіка з-за пережитого ним у снах, а у Шніцлера таку саму позицію займає чоловік.

Михайло Коцюбинський відображає емоційний стан героя через різноманітні художні прийоми для створення глибокого психологічного портрета й атмосфери внутрішнього світу протагоніста. Письменник активно використовує епітети та порівняння для передачі психічного

стану персонажа: ноги героя *«немов непотрібні»* (с. 1), очі *«байдуже приймали все до нудоти знайоме»* (с. 1) створюють відчуття апатії й монотонності життя. Маломістечкові будинки порівнюються з *«потертими меблями у хаті»* (с. 1), а вулиці – *«мов сірі стрічки води, що розтікаються без початку і кінця»* (с. 12) підкреслюють буденність і одноманітність буття, а на цьому тлі розквітають сни як щось омріяно далеке і водночас присутнє в тобі.

Метафори й метафоричні порівняння передають у творі внутрішні переживання героя, який для себе має з'ясувати питання, чому життя таке сіре й одноманітне: *«Се питання держить його серед дерев бульвару... як ряд кісток з риби»* (с.1). Контрастом виступає мотив сновидіння, який поєднує піднесений психологічний стан героя з метафорично зображеними світлими, оптимістичними картинами природи як світлого суму: *«Я весь був як пісня, як акорд суму, що злився з піснею моря, сонця і скель»* (с. 5). Метафоричні порівняння з природними явищами підсилюють емоційне сприйняття: *«Острів шипів, як розпечений камінь, кинутий в воду, і круг нього кипіла вода»* (с. 7), *«Що коли я дивився на хмари над морем, вона бачила зараз, як їх тіні купались в синій воді. Або на хмаринку на скелі – я знав відповідь: «Се поцілунок неба»* (с. 8).

Символи та алегорії допомагають передати психологічний стан людини, яка тлумачить сон для розуміння реального життя. Зовнішня межа між сном і дійсністю очевидна, але людина проектує сон на події, які можуть відбутися у реальному житті: чиста вода у сновидінні жінки символізує очищення та внутрішню свободу: *«Жінка спустила з постелі ноги, голі і білі, наче застигле сало, і смачно, трохи хрипло зі сну, оповідала, що їй снилось, ніби вона доїть корову. Одтяга дійки, а що сикне в дійницю, то насподі не молоко, а чиста вода. Що воно значить? Чиста вода...»* (с.1).

Метафоричний опис та ритміка переліку створюють ефект внутрішнього хвилювання: *«Непомітно впливали з туману ліхтарники,*

розносячи світло. Тихими вулицями в вечірній мряці по всіх усядах розтеклися з легким гойданням червоні вогні. Чорніли тільки в ліхтарника ноги, а над ними гойдався вогник. Оживлялась музика крапель, сумних і веселих, лінивих і жвавих, глухих та дзвінких...» (с.2).

Австрійський письменник Артур Шніцлер у новелі «Траумновелле» ("Traumnovelle") (Schnitzler A., 2007) грає із значенням слова *Traum*, тому що в німецькій мові воно може означати і сон, і мрію. Рамкоковий повтор (повтор-кільце) чітко зазначає сон як фізіологічний стан людини. Однак у діалозі про карнавал подружжя говорить метафорично про потаємні куточки підсвідомості, куди хоч і в мріях доля могла закинути їх: "[...] *und sie redeten von den geheimen Bezirken, nach denen sie kaum Sehnsucht verspürten und wohin der unfassbare Wind des Schicksals sie doch einmal, und wär's auch nur im Traum, verschlagen konnte*". (S. 357). Шніцлер описує наслідки миттєвого почуття Альбертіни, протагоністки новели, як замріяність: "*Den ganzen Tag lag ich **traumverloren** am Strand*" (S. 358). А от у відвертій розмові з чоловіком про його таке саме відчуття кохання, яке не розвинулось далі, Альбертіна реагує ніби уві сні "[...] *wie aus einem Traum*" – метафоричне порівняння. (S. 363). Так само і тими самими словами автор описує реакцію свого персонажа Нахтігала, який здогадується про незаконність вечірок, де він грає до танців, і розуміє ризикованість свого існування. Тут порівняння зі сном відбиває його психологічний стан неспокою, відчуття загрози і водночас цікавості та сконцентрованості саме на цих відчуттях, а не на діалозі з протагоністом Фрідоліном. Шніцлер описує слова, сказані Фрідоліном у кульмінації новели, які сам протагоніст чув, як уві сні: "*Er lachte und hörte sich, wie man sich im Traume hört*" – «Він сміявся й чув себе, як чують себе уві сні» (S.409). Це порівняння передає відчуженість і втрату контролю над ситуацією. Також невідома пані, можна сказати *la femme fatale* цієї новели використовує дієсово мріяти в кульмінаційному моменті новели "[...] *keine Gemächer, wie du sie dir träumst*" (S. 410) – ...ніяких кімнат, про які

ти собі мріяв». Тобто Шніцлер використовує багаторазово для зображення внутрішнього стану персонажів порівняння зі сном, при цьому змальовуючи дійсність.

Психологічний імпресіонізм автора проявляється у відображенні емоційних станів героїв через метафору та порівняння: *"Ein Zittern ging durch ihren nackten Leib, das sich ihm mitteilte und ihm fast die Sinne umnebelte..."* – «Тренет пробіг по її оголеному тілу, який він відчував і який майже затьмарив його почуття...» (S.409), тремтіння тіла жінки, яке передалось персонажу, окреслює стан його фізичного і психічного потрясіння, втрату спроможності щось відчувати, бо його відчуття в цей момент ніби оповило туманом. Антитези, як от: *"Er war berauscht und durstig zugleich..."* – «Він був одночасно сп'янілий і спраглий» (S. 411) підкреслюють суперечливий внутрішній стан персонажа. Низка епітетів створює атмосферу гріховної пристрасті й таємниці: *"glühende, weiße Leiber"*, *"überheller, spiegelnder Nebenraum"*, *"wollüstige Geheimnisse"* – «розжарені, білі тіла» (S.411), «надто світла, сусідня кімната, що віддзеркалювала це світло» (S.410), «хтиві таємниці» (S.411).

Обидва письменники активно використовують **мотив сну як символ підсвідомості та духовного пошуку**. М. Коцюбинський амбівалентно зображує межу між сном і дійсністю: «Одного ранку Антін прокинувся якийсь інакший, весь заслуханий в собі... В рухах, в його ході було молоде щось, тривожне й нове» (с.4). Актом пробудження автор чітко позначив зовнішню межу між сном і реальним світом, але внутрішній стан персонажа знаходився під досить сильним впливом сновидіння, що відобразилось і в його зовнішньому вигляді.

Михайло Коцюбинський змальовує в образі Антіна людину, яка знаходить у снах те, чого йому бракує в реальному житті: «Для нього не було різниці між дійсністю і сном. Яка різниця, коли у сні так само бачиш, смієшся, страждаєш, переживаєш? Хіба дійсність не зникає так само безслідно як сон?» (с.5). А розповідаючи дружині свій сон «Не був

навіть певний, чи все те бачив у сні, про що говорив; чув тільки потребу творити, жадібно пити з джерела, що сам, як Мойсей, висік із скелі» (с. 10). Сон виконує компенсаторну функцію до сірих буднів і Коцюбинський як і Шніцлер наголошує на підсвідомості, яка реалізує себе у снах і тим стирає межу між сном і дійсністю.

Автор майстерно використовує пейзаж в повторі-кільці змальовуючи стан душі протагоніста: *«Од блакитних просторів на душі в мене було блакитно, тепло, просторо...»* (с.5). Повторювані мотиви сну передають повернення до несвідомого й глибин пам'яті героя. Альберт Шніцлер також вдається до використання безмежного простору для опису сну Альбертіни: *"Es war eine Weit, unendlich weithin gedehnte, blumenbunte Fläche..."* – *«велика, нескінченно розтягнута, квітуча площа...»* (S.431).

Паралелізми та повтори передають циклічність переживань Альбертіни уві сні: *"Wieder kam er vom Walde her auf mich zu – verschwand... das wiederholte sich zwei oder drei oder hundertmal".* – *«Він знову вийшов з лісу і підійшов до мене – зник... це повторилося двічі, тричі, сто разів»* (S.430).

Варто зазначити, що обидва письменники застосовують імпресіоністичну техніку потоку свідомості, передаючи внутрішні монологи героїв. У Михайла Коцюбинського персонаж у роздумі стирає межу між сном і життям, надаючи хіазму філософсько-сутнісного звучання: *«Хіба життя не бистроплинний сон, а сон не життя?»* (с.5), *«Я дивився і думав...»* (с.5), *«Не знаю, чи ми розмовляли наголос, чи мовчки, але ми плили в широкому просторі...»* (с.6). У Альберта Шніцлера: *"Fridolin fand sich allein, und diese plötzliche Verlassenheit überfiel ihn wie Frost..."* – *«Фрідолін опинився сам, і ця раптова покинутість вразила його, як мороз...»* (S. 412)...*Vielleicht war jetzt noch eine letzte Möglichkeit, sich ungestraft zu entfernen.* – *«Можливо зараз це була остання можливість, зникнути без наслідків»* (там само).

Але Альберт Шніцлер грає зі сном Альбертіни і зображеними як дійсні нічними пригодами Фрідоліна. Сон передає у символічних картинах практично те, що Фрідолін пережив вночі. Протагоніст реагує на сон дружини як на її можливу реальну зраду в житті, яка згодна була розіп'яти свого чоловіка на хресті. Він відчуває до неї в дійсності ненависть, сильнішу, ніж любов, яку він раніше відчував, хоча це був тільки її сон. Шніцлер цим відкриває завісу підсвідомого, яке частково реалізується у снах. Водночас автор намагається стерти межу між сном і дійсністю у випадку з Фрідоліном. У думках Фрідолін згадує про ситуацію з хворою на дифтерію, яка на нього кашляла вдень перед зловісною ніччю, і думає, що можливо ніч, яку він пережив, – це його марення в ліжку. Автор згадує також відомий мотив в літературі, обґрунтований психологами, про подвійне життя людей, а також про сни, які людина забуває, а через роки згадує і не знає, чи це дійсно було, чи просто наснилось. У словах Фрідоліна "Und kein Traum", seufzte er leise, "ist völlig Traum" – (S. 473) – «І жоден сон», він тихо зітхнув, «не є тільки сном» автор остаточно стирає межу між дійсністю і сновидіннями людини.

Відкритий фінал новел обох письменників підкреслює психологічну невизначеність, де читач спостерігає психологічний позитивний розвиток героїв, проте їх доля і майбутнє залишаються невизначеними.

Отже, обидва письменники використовують подібні художні засоби для відображення розмитості меж між сном і дійсністю, що є характерною рисою психологічного модернізму. Через імпресіоністичні прийоми, символіку, внутрішні монологи, контраст світла й темряви, звукові та зорові образи вони розкривають складні процеси людської психіки, втілюючи перехід від зовнішнього сприйняття світу до глибокого внутрішнього самоаналізу. Розмитість меж між сном і дійсністю у творах А. Шніцлера та М. Коцюбинського виконує не лише естетичну, а й філософську функцію: зрозуміти глибини людської свідомості, у якій сон і дійсність, реальне й ілюзорне, зливаються в єдиний психічний потік.

Список використаних джерел

1. Головка, Н. (2016). Коцюбинський – імпресіоніст (новела «Цвіт яблуні»). Молода мистецька наука України, 38–42.
2. Касьяненко, Т. (2013). Стильовий синкретизм новелістичного мислення Івана Зубенка. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, (12), 28–37.
3. Кондратюк, Л. (2010). Літературний імпресіонізм як дискурс взаємодії мистецтв. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур, (12), 257–264.
4. Коцюбинський, М. М. (1930). Сон. Електронний ресурс. Останнє звернення 09.11.2025
[https://fileview.ukr.net/?url=https %3A %2F %2Fmail.ukr.net %2Fapi %2Fpublic %2Ffile_view %2Flist %3Ftoken %3D5nCcCK3Q8gmJ1abMwyjoLc9ZPW5Gcf7Ha6M1Ryeo2of382BtN5VZJtVrDXIx0EI7FjogAgFViTEjLoeHCsCiV4aaayOuED_uL_qd %3A8Y1NyESA7OReO0xL %26r %3D1762800091427&default_mode=view&lang=ru&mlid=0#start=1](https://fileview.ukr.net/?url=https%3A%2F%2Fmail.ukr.net%2Fapi%2Fpublic%2Ffile_view%2Flist%3Ftoken%3D5nCcCK3Q8gmJ1abMwyjoLc9ZPW5Gcf7Ha6M1Ryeo2of382BtN5VZJtVrDXIx0EI7FjogAgFViTEjLoeHCsCiV4aaayOuED_uL_qd%3A8Y1NyESA7OReO0xL%26r%3D1762800091427&default_mode=view&lang=ru&mlid=0#start=1)
5. Ямчук, П. (2014). Філософія й естетика вітчизняного літературного імпресіонізму: європейські джерела, українська генеза, радянський розгром. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки, (18), 140–150.
6. Schnitzler, A. (2007). Traumnovelle. In: Leutnant Gustl. Novellen, KARO. – S.354-473.